

SUOMEN LUKIOLAISTEN LIITON TAVOITEOHJELMA 2024

1. KOULUTUSPOLITIikka	2
1.1 Lukiokoulutuksen järjestäminen	2
1.2 Tuntijako	3
1.3 Oppisisällöt ja pedagogiikka	4
1.4 Oppimateriaalit	5
1.5 Opinto-ohjaus	6
1.6 Peruskoulu ja toiselle asteelle siirtyminen	6
1.7 Toinen aste	7
1.8 Ylioppilastutkinto	8
1.9 Lukion ja korkea-asteen nivelvaihe	9
1.10 Kansainvälinen koulutuspolitiikka	11
2. SOSIAALIPOLITIikka	11
2.1 Tukipalvelut	11
2.2 Opiskelijahuolto	12
2.3 Hyvinvointi	12
2.4 Turvallisuus oppilaitoksessa	13
2.5 Opiskelija kouluyhteisön jäsenenä	14
2.6 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus	14
2.7 Toimeentulo ja asuminen	15
2.8 Nuorten sosiaali- ja terveystalvet	16
2.9 Opiskelijoiden oikeusturva	17
3. NUORISOPOLITIikka	17
3.1 Nuorten vaikuttamismahdollisuudet	17
3.2 Nuoret vaaleissa	18
3.3 Nuorisopalvelut	18
3.4 Nuorten työllistymismahdollisuudet	19
3.5 Sukupolvipolitiikka	19
3.6 Nuorten liikkumismahdollisuudet	20
3.7 Kestävä kehitys	20

1. KOULUTUSPOLITIikka

1.1 Lukiokoulutuksen järjestäminen

Lukiokoulutuksen tulee olla aidosti maksutonta. Jokaisella nuorella tulee olla mahdollisuus osallistua lukiokoulutukseen esimerkiksi taloudellisesta asemasta tai taustasta riippumatta. Lukion tulee olla vetovoimainen vaihtoehto toiselle asteelle siirryttäessä, jotta sinne hakeutuu motivoituneita opiskelijoita. Lukiokoulutuksen tulee olla poliittisesti ja uskonnollisesti täysin riippumatonta ja sitoutumatonta. Koulutuksen järjestäjän on varmistettava, että tarjottava koulutus on laadukasta ja että se toteuttaa lukiokoulutukselle asetetut tavoitteet. Opintojen eteneminen ei saa olla sidottu vuosiluokkiin vaan opiskelijan on voitava valita opintojaksosja omaan opiskelutahtiinsa sopivasti. Lukiokoulutuksessa tulee ottaa käyttöön kansallinen opiskelijapalauttejärjestelmä, joka tarjoaa vertailukelpoista tietoa eri lukioden tilanteesta. Opiskelijoiden hyvinvointi ja osallisuus sekä koulutuksen laatu tulee huomioida opiskelijapalautetta kerätessä.

Opiskelijan on voitava osallistua kaikille haluamilleen valtakunnallisille opintojaksoille hänen suorittaessaan lukion kolmessa vuodessa. Opiskelu on voitava suorittaa ensisijaisesti lähiopetuksessa, jossa ryhmäkoot eivät saa olla liian suuria. Erityisesti kielten sekä matemaattisten aineiden opetuksessa on taattava riittävän pienet ryhmäkoot. Etäopetuksella tuetaan opetuksen järjestämistä ja mahdollistetaan laajempi opintotarjonta. Itsenäisiä opintojaksosja on myönnettävä yhtenäisin, opiskelijan elämäntilanteen huomioon ottavin perustein, ja opintojaksojen suorittamisperusteiden on oltava valtakunnallisesti standardisoituja. Opiskelijalla tulee olla mahdollisuus suorittaa opintojaksosja halutessaan etänä verkkoympäristöissä. Muualla hankitun osaamisen tunnustamista ja hyväksilukua tulee kehittää sujuvaksi ja valtakunnallisesti yhtenäiseksi. Nuoren tulee voida opinnoissaan hyväksilukea aktiivinen toiminta kansalaisyhteiskunnassa opintopisteinä. Opetuksen suunnittelussa on huomioitava myös opiskelijan itsenäisen työn määrä, ja lukion oppimäärien ja niihin kuuluvien opintojen perusteena käytettävien opintopisteiden on oltava ECTS-opintopisteitä.

Kunnilla on merkittävä rooli lukiokoulutuksen järjestäjinä. Nykyinen eri koulutuksen järjestäjien varaan rakentuva malli tulee säilyttää. Toisen asteen koulutuksen järjestämisvastuuta ei tule siirtää valtiolta kunnille, hyvinvointialueille tai maakunnille. Koulutuskuntayhtymissä koulutuksen laatu tulee taata riippumatta hallinnollisista järjestelyistä. Myös vaihtoehtoisia opetusmenetelmiä harjoittavien koulujen, erityistehtävän saaneiden lukioden ja yksityiskoulujen asema on turvattava. Lukion tulee lähtökohtaisesti sijaita niin lähellä, että sitä varten ei tarvitse muuttaa toiselle paikkakunnalle.

Lukiokoulutuksen rahoitus on jatkossakin toteutettava opetus- ja kulttuuriministeriön kautta koulutuksen järjestäjälle maksettavana yksikköhintana, eikä sen tule olla riippuvaista koulutuksen järjestämismallista. Lukiokoulutuksen riittävä rahoitus tulee turvata maksamalla koulutuksen järjestäjille todellisia kustannuksia vastaava yksikköhinta. Lukiokoulutuksen tasa-arvo on turvattava riittävän suurella perusrahoitusosuudella, jonka lisäksi osa

valtionosuudesta tulee määräytyä opiskelijapalautteella. Rahoitusjärjestelmä ei saa johtaa lukioiden eriarvoistumiseen.

Valtionosuuksien vuosittaisen vaihtelun on pysyttävä kohtuullisena. Yksikköhintaa pitää korottaa vuosittain vähintään yleisen hintatason kasvua vastaavilla korotuksilla. Lukiokoulutuksen saavutettavuuden turvaamiseksi harvan väestöpohjan alueiden lukioille on maksettava korotettua valtionosuutta. Korotettua valtionosuutta on maksettava myös erityistehtävän saaneille lukioille. Lukioilla tulee olla aito mahdollisuus hakea erityistehtävää ja myöntämisperusteiden tulee olla standardisoituja. Erityistehtäviä myönnettäessä alueellinen kattavuus tulee ottaa huomioon.

Koulujen alkamisajankohtaa on myöhäistettävä nykyisestä vastaamaan paremmin yleiseurooppalaista mallia.

1.2 Tuntijako

Lukion tuntijaon tulee taata lukiolaiselle vahvat kielelliset, viestinnälliset ja matemaattiset taidot, monipuolinen kielitaito sekä laajat tiedolliset, kulttuuriset ja tietotekniset valmiudet. Lukion on autettava opiskelijaa löytämään vahvuutensa ja kiinnostuksen kohteensa sekä tarjottava riittävä tieto ja tuki oman jatko-opintovalinnan tekemiseen.

Lukiossa tulee järjestää sisällöltään monipuolisia, laaja-alaista osaamista kehittäviä temaattisten opintojen opintojaksoja, joissa tulee käsitellä eri oppiaineiden asioita ajankohtaisten teemojen ympärillä. Oppiaineiden välistä yhteistyötä on lisättävä lukio-opetuksessa myös temaattisten opintojen ulkopuolella.

Nykymallisesta uskonnonopetuksesta tulee siirtyä kaikille yhteiseen katsomusoppiin, joka tarkastelee uskontoja ja maailmankatsomuksia tasapuolisesti ilmiöiden pohjalta. Uskonnon ja elämäntiedon erityisasema on poistettava lukiolaista. Mikäli uskonnonopetus jatkuu nykymallisena, vähemmistöuskontojen opetuksen tasalaatuisuus tulee taata, ja evankelis-luterilaiseen ja ortodoksiseen kirkkoon kuuluville tulee taata mahdollisuus valita elämäntiedon oppimäärä oman uskonnonopetuksen sijaan.

Kielten opetuksen tulee antaa valmiudet opiskellun kielen monipuoliseen käyttöön. Lukiossa on opiskeltava äidinkielen lisäksi vähintään kahta vapaavalintaista kieltä, joista ainakin toisen on oltava A-kieli. Kielenopetuksen on oltava enemmän myös suullista kielitaitoa kehittävää. Muuta kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvan opiskelijan oman äidinkielen opiskelua ja ylläpitoa on tuettava. Oman äidinkielen todistettuja opintoja on saatava hyväksiluettua lukio-opintoihin. Opiskelijaa ei saa vaatia opiskelemaan molempia kotimaisia kieliä, mutta hänellä on oltava siihen yhtäläinen mahdollisuus. Suomi- ja ruotsi toisena kielenä -opintojaksoja tulee tarjota laajemmin myös lähiopetuksena yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Matematiikan yhteisessä opintojaksossa on luotava pohja sekä lyhyen että pitkän oppimäärän opiskeluun. Yhteisen opintojakson on annettava opiskelijalle tarpeelliset valmiudet valita itselleen ja jatko-opintosuunnitelmiinsa sopiva oppimäärä sekä kehittää motivaatiota matematiikan opiskeluun. Pitkän oppimäärän on tarjottava hyvät valmiudet

matemaattis-luonnontieteellisiin jatko-opintoihin. Lyhyen oppimäärän on oltava käytännönläheistä ja korostettava kaikissa opinnoissa tarvittavia matemaattisia taitoja.

Opiskelijalle tulee taata mahdollisuus yleissivistäviin, monipuolisiin ja kiireettömiin opintoihin. Laaja-alainen yleistieto ja jatko-opintoihin suuntaava tutkinto mahdollistetaan rakenteellisella valinnaisuudella, joka kohdistuu yksittäisten oppiaineiden sijaan laajoihin teemoihin. Lukio-opinnoissa opiskelijan tulee voida syventyä haluamiinsa aineisiin, eikä liian suuri pakollisten opintojaksojen määrä saa estää sitä. Pakollisten sisältöjen lisäksi opiskelijalla on oltava mahdollisuus valita haluamansa määrä valinnaisia opintojaksoja, joissa hän voi syventää osaamistaan itselleen hyödyllisiksi kokemissaan oppiaineissa.

Opiskelijalla täytyy olla mahdollisuus suorittaa erilaisia lukiodiplomeja, jotka osoittavat lukiolaisen kyvyn itsenäiseen ajatteluun ja toimintaan. Lukiodiplomeita on voitava suorittaa sekä oppiaineryhmissä että yksittäisissä oppiaineissa, eivätkä diplomit saa rajoittua vain taito- ja taideaineisiin. Lukiodiplomeita tulee pystyä suorittamaan monipuolisesti ympäri Suomen, esimerkiksi etäsuoritusmahdollisuuksia hyödyntäen. Lukiodiplomit ilmentävät opiskelijan motivaatiota oppiaineryhmää tai oppiainetta kohtaan, ja lukiodiplomeita tulee pystyä hyödyntämään opiskelijavalinnassa. Lisäksi lukiodiplomilla tulee voida korvata yksi viidestä pakollisesta ylioppilaskokeesta. Lukiodiplomeille on oltava kansalliset suoritusohjeet sekä arvioinnin yhdenmukaistavat arviointikriteerit, joiden perusteella toteutetaan lukiodiplomien kaksivaiheinen kansallinen arviointi. Lukiodiplomien tulee olla suorituksina vertailukelpoisia. Nämä ovat myös ylioppilaskokeen korvaamisen edellytyksenä.

Lukion pakollisiin opintojaksoihin tulee sisällyttää tieto- ja viestintätekniikan opetusta yhtäläisten pärjäämismahdollisuuksien takaamiseksi lukio-opinnoissa sekä sähköisissä ylioppilaskirjoituksissa. Lisätukea on tarjottava tuntijakoon sisällytettävänä valinnaisena tieto- ja viestintätekniikan opetuksena.

1.3 Oppisisällöt ja pedagogiikka

Oppisisältöjen tulee olla yleissivistäviä sekä jatko-opiskeluun valmentavia. Niiden tulee painottua tietojen hankintaan, jäsentelyyn ja soveltamiseen sekä kokonaisuuksien hallintaan.

Opiskelijan tulee oppia ymmärtämään ja sietämään tietoon liittyvää epävarmuutta. Opetuksen tulee kannustaa opiskelijaa suhtautumaan tietoon kriittisesti ja oppia kyseenalaistamaan ja löytämään perusteltuja ratkaisuja. Oppisisältöjen tulee tukea opiskelijan oman ajattelun ja tietokäsityksen kehitystä.

Lukion opettajilla tulee olla pätevyys tehtävänsä sekä hyvät ja ajantasaiset pedagogiset valmiudet. Pedagogiikkaa tulee päivittää tukemaan vahvemmin lukiokoulutukselle asetettuja tavoitteita. On varmistettava, että yhteistyö työelämän, kolmannen sektorin, korkeakoulujen ja yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa toteutuu kaikkialla. Lukioiden ja korkeakoulujen välisen yhteistyön tulee olla laadukasta ympäri Suomen. Kaikilla lukiolaisilla on oltava yhtäläiset mahdollisuudet suorittaa korkeakouluopintoja lukio-opintojensa aikana.

Jokaisella lukiolla on oltava riittävät ja ajanmukaiset tieto- ja viestintätekniset välineet ja yhteydet. Opettajien tulee kouluttautua säännöllisesti, ottaa käyttöön uusia keinoja hyödyntää tietotekniikkaa opetuksessa ja saada siinä tarvittaessa tukea. Laitteiston nykyaikaistamisen lisäksi on huolehdittava sähköisten oppimisympäristöjen ja sovellusten kehittämisestä ja käyttöönotosta lukio-opetuksessa. Opetuksessa käytettävien sovellusten ja laitteiden tulee valmentaa opiskelijaa myös opintojen jälkeiseen elämään ja työuralle. Opiskelijoiden digitaalisista taidoista on pidettävä huolta tarjoamalla opetuksen yhteydessä tukea ja ohjausta digitaalisten opiskelumenetelmien käytössä. Lukion tulee myös nimetä tarpeellinen määrä tietotekniikkatukihenkilöitä, jotka voivat auttaa opiskelijoita ja opettajia tietoteknisissä ongelmissa. Opintojaksojen kokeet tulee pääsääntöisesti järjestää Abitti-järjestelmässä. Opetuksen tulee aidosti valmentaa sähköisiin ylioppilaskirjoituksiin ja muihin sähköisiin koetyyppeihin.

Etäopetusta järjestettäessä on varmistettava sähköisen opetuksen toimivuus ja riittävän monipuoliset opiskelutavat. Etäopetusta ei tule nähdä vain verkkoon siirrettynä lähiopetuksena. Opettajilla tulee olla pedagogiset valmiudet laadukkaan etäopetuksen toteuttamiseen. Verkossa opiskeleville ja itsenäisiä opintojaksoja suorittaville opiskelijoille on tarjottava riittävä määrä ohjausta. Etäopetuksesta ei saa syntyä ylimääräistä kuormitusta opiskelijalle.

Nuorten osaamis- ja koulutustason heikkeneminen tulee pysäyttää ja kääntää nousuun. Osaamis- ja koulutustason testaamisen tulee olla läpileikkaavaa, puolueetonta, julkista ja jatkuvaa. Osaamis- ja koulutustason testaamiseen käytettäviä metodeja tulee kehittää sekä testitulosten oikeellisuutta tarkkailla.

1.4 Oppimateriaalit

Kaikkien oppimateriaalien ja -välineiden tulee olla opiskelijalle maksuttomia. Oppimateriaalien tuottamisen täytyy tulevaisuudessa nojata mahdollisimman monen eri toimijan malliin. Oppimateriaalien tulee olla monipuolisia eikä niiden sähköistäminen saa tarkoittaa vain painetun aineiston siirtämistä sähköiseen muotoon. Opiskelijalle tulee tarjota myös mahdollisuus käyttää painettua oppimateriaalia. Opiskelijoille hankittavien tietokoneiden on oltava Abitti-yhteensopivia. Opiskelijoilla tulee olla mahdollisuus lunastaa tietokone opintojen jälkeen. Kuitenkin opiskelijalla on oltava oikeus opiskeluun ja oppimateriaalien käyttöön myös itse hankkimallaan tietokoneella.

Oppimisen ja opetuksen tueksi tulee luoda nykyisen kaltaisten oppimateriaalien rinnalle valtakunnallinen digitaalinen oppimateriaalipankki. Sekä opiskelijoiden että opettajien tulee voida hyödyntää oppimateriaalipankkia vapaasti opiskelussa ja opetuksessa. Oppimateriaalipankin avulla oppimateriaalien ei tarvitse olla yksittäisiin opintojaksoihin keskittyvää, vaan materiaalit voivat käsitellä laajempia kokonaisuuksia esimerkiksi oppiaineryhmittäin. Oppimateriaalipankin luominen tai oppimateriaalien sähköistäminen ei saa heikentää oppimateriaalien laatua. Sähköisten oppimateriaalien tarjonnan ja laadun on vastattava opiskelijoiden ja opetuksen vaatimuksia.

1.5 Opinto-ohjaus

Ylioppilaat on saatava sujuvasti jatko-opintoihin ja siitä työelämään, minkä vuoksi jokaisella lukiolaisella tulee olla mahdollisuus laadukkaaseen opinto-ohjaukseen ja muihin opinto-ohjausta tukeviin palveluihin. Opinto-ohjauksen riittävät resurssit on turvattava koulutuksen järjestäjiä velvoittavalla asetuksella opintojen ohjauksen vähimmäisresursseista. Jokaista 150 opiskelijaa kohti on oltava vähintään yksi (1) täysipäiväinen opinto-ohjaaja. Opinto-ohjaajien tulee pystyä tarjoamaan ohjausta myös ulkomaille opiskelemaan suuntaaville opiskelijoille. Vailla jatko-opiskelupaikkaa olevien lukiosta valmistuneiden jatko-ohjaukseen on varattava riittävästi resursseja ja se on toteutettava opiskelijan yksilölliset tarpeet huomioiden. Opiskelijoiden tulee olla tietoisia jatko-ohjausmahdollisuudesta.

Opinto-ohjauksesta tulee kerätä palautetta, ja palautteen perusteella on tehtävä opinto-ohjauksen laadunvalvontaa ja kehittämistyötä. Opinto-ohjauksessa tulee keskittyä ensisijaisesti yksilöllisten opintopolkujen mahdollistamiseen lisäämällä opiskelijoiden opinto-ohjausta ja henkilökohtaisen opinto-ohjauksen määrää. Ohjauksen yksilöllisyyttä on vahvistettava kehittämällä opinto-ohjauksen opintojaksoihin ryhmäohjauksen rinnalle vaihtoehtoisia suoritustapoja. Opinto-ohjauksen on tarjottava opiskelijalle riittävät tiedot omien ainevalintojen tekemiseen ja kirkastettava valintojen vaikutusta jatko-opintomahdollisuuksiin. Opinto-ohjauksen on tuettava yhteishakuun valmistautumista ajoissa. Lisäksi lukioaikaisella ohjauksella on tuettava opiskelijan omien vahvuuksien ja kiinnostuksen kohteiden tunnistamista, minäkuvan rakentamista sekä oman jatko-opintopaikan löytymistä. Lukion täytyy myös pystyä tukemaan opiskelijaa kansainvälisissä pyrkimyksissä, kuten opiskelijavaihdossa, kulttuurimatkoissa ja jatko-opinnoissa ulkomailta.

Henkilökohtaisen opintosuunnitelman, ylioppilastutkintosuunnitelman sekä jatko-opinto- ja urasuunnitelman on tarjottava hyödyllistä tukea opiskelijalle, ja niitä on päivitettävä opintojen aikana sekä niiden toteutumista seurataan yhdessä opinto-ohjaajan kanssa.

Jokaiselle lukiolaiselle tulee tarjota valinnainen TET-jakso, jonka voi viettää työelämään tai korkeakouluun tutustuen. Opiskelijoille on esiteltävä koulutusaloja ja oppilaitoksia Suomessa sekä ulkomailta mahdollisimman laajasti, jotta opiskelijalla on mahdollisuus löytää oma polkunsä. Opinto-ohjauksen oikea-aikaisuutta on kehitettävä, ja opintojen alussa on tuettava erityisesti opiskelu- ja ajanhallintataitojen kehittymistä. Kaikki ohjaavat -periaatetta on vahvistettava, ja aineenopettajien roolia ja vastuuta ohjauksessa on selkeytettävä. Opinto-ohjauksen tuntien jaksotuksen tulee tukea opiskelijaa pitkin tämän lukio-opintoja. Opinto-ohjauksen laatu tulee ottaa yhdeksi kriteeriksi opiskelijapalautejärjestelmässä.

1.6 Peruskoulu ja toiselle asteelle siirtyminen

Yläkoulun oppilaanohjaukseen tulee panostaa entistä enemmän, jotta lukioon hakeutuu motivoituneita opiskelijoita. Lukion on kuitenkin oltava matalan kynnyksen vaihtoehto jokaiselle, joka haluaa valmistaa itseään jatko-opintoihin, vaikka kaikki heistä eivät olisi

varmoja tulevaisuuden alastaan. Lukion opiskelijavalinnan tulee perustua perusopetuksen päättötodistuksen lukuaineiden keskiarvoon, jota voidaan täydentää valintakokeilla ja muilla kriteereillä erityislinjoille hakeuduttaessa. Perusopetuksen päättötodistuksen arvosanojen tulee olla vertailukelpoisia peruskoulujen välillä.

Jokaiselle peruskoulun päättäneelle täytyy taata subjektiivinen oikeus jatkokoulutuspaikkaan. Toiselle asteelle hakeutumisen tulee perustua vapaaehtoisuuteen, eikä vapaata hakeutumis-oikeutta toisen asteen koulutukseen tule rajoittaa. Opiskelijan laiminlyönnistä ei pidä seurata sakkoja tai muita sanktioita, vaan ne on korvattava tehostetuilla tukipalveluilla.

Perusopetuksen ja toisen asteen opetussuunnitelmien tulee muodostaa jatkumo, jotta oppilaan on mahdollista saavuttaa toisen asteen koulutuksessa tarvittavat pohjatiedot ja -taidot perusopetuksessa.

Kynnystä hakeutua valmentaviin opintoihin on madallettava, ja valmentavia opintomahdollisuuksia on tehtävä entistä näkyvämmiksi. Valmentavien opintojen ohessa on oltava mahdollisuus korottaa peruskoulun päättötodistuksen arvosanoja. Jokaisessa tutkintokoulutukseen valmentavaa koulutusta (TUVA) antavassa oppilaitoksessa on pystyttävä tarjoamaan kaikkia TUVA-koulutuksen muotoja ympäri Suomen. Opiskelijan opintoja ja niiden muodostamaa kokonaisuutta on voitava muuttaa myös valmentavan koulutuksen aikana.

Toisen asteen tutkintoon valmentavaa koulutusta tulee kehittää vetovoimaisemmaksi ja saavutettavammaksi. Maahanmuuttajataustaisia nuoria tulee tukea suorittamaan lukio-opintoja tutkintoon valmentavassa koulutuksessa.

1.7 Toinen aste

Toisen asteen koulutuksen on pohjauduttava malliin, jossa lukio ja ammatillinen koulutus toteuttavat toisistaan erillisiä tehtäviä. Lukion rooli on olla yleissivistyksen kautta jatko-opintoihin valmistava koulutusmuoto. Ammatillinen koulutus valmentaa osaavia ja ammatillisesti sivistyneitä käytännön tekijöitä. Molempia koulutusmuotoja ja niiden opintosisältöjä on kehitettävä itsenäisesti kunkin omista tarpeista ja lähtökohdista. Myös IB-tutkinnon saatavuus tulee taata valtakunnallisesti.

Toisen asteen opiskelijalla tulee olla mahdollisuus halutessaan suorittaa kaksois- tai kolmoistutkinto. Kaksois- tai kolmoistutkinnon suorittajille tulee tarjota räätälöityä opinto-ohjausta. Oppilaitosten välinen toimiva yhteistyö on edellytys sen sujuvuudelle. Toisella asteella opiskelevien mahdollisuutta opiskelualan vaihtoon täytyy kehittää erilaisilla erillisvalinnoilla.

Nuorten tulee saada osallistua lukiokoulutukseen pääsääntöisesti nuorille tarkoitetun lukiokoulutuksen oppimäärän mukaisesti. Tätä tarkoitusta tukevia yksittäisiä opintojaksoja tulee kuitenkin voida suorittaa myös aikuislukiossa. Aikuislukiota ei tule nähdä nuorelle ensisijaisena vaihtoehtona, mikäli opiskelijalla on opinto-oikeutta jäljellä omassa päivälukiossaan. Aikuisille ja nuorille tarkoitetun lukiokoulutuksen tulee vastata erilaisiin tarpeisiin, eikä niille tarkoitettuja tehtäviä tule sekoittaa. Opintojen suorittamisen tulee olla

joustavaa, jotta esimerkiksi urheilu- tai musiikkiuralla olevat nuoret voivat yhdistää uran ja lukiokoulutuksen ilman kohtuutonta kuormitusta tai opintojen vaarantumista. Valtion tulee tukea tulevaisuudessakin lukion jälkeistä täydentävää aineopetusta.

1.8 Ylioppilastutkinto

Ylioppilastutkinnon on koostuttava lukion oppimäärästä sekä ylioppilastutkinnon kokeista. Tutkintoon vaadittavien suoritettujen opintojen määrän ja laadun tulee olla sama kaikille kokelaille riippumatta siitä, missä opiskelee. Opiskelijan asuinpaikka tai lukion koko eivät saa vaikuttaa siihen, mitä aineita opiskelija pystyy tutkintoonsa valitsemaan. Ylioppilastutkintoon tulee sisältyä enintään neljä pakollista ylioppilastutkinnon koetta, joihin tulee sisältyä äidinkielen ja kirjallisuuden koe, vieraan kielen koe, reaaliaineen koe ja yksi vapaasti valittava koe. Yhden kokeen tulee olla pitkän oppimäärän mukainen. Opiskelijalla tulee olla tämän lisäksi mahdollisuus suorittaa vapaavalintaisesti haluamansa määrä ylimääräisiä ylioppilaskokeita. Tulevaisuudessa on tarkasteltava mahdollisuutta entistäkin laajempaan kirjoitettavien aineiden valinnaisuuteen. Ylioppilastutkinnon kokeet tulee voida jatkossakin suorittaa hajautetusti kolmen tutkintokerran aikana. Ylioppilastutkinnon arvosanojen on oltava keskenään vertailukelpoisia.

Opiskelijan, joka on suorittanut lukion oppimäärän englanniksi, on voitava suorittaa myös ylioppilastutkinnon kokeet englannin kielellä. Ylioppilastutkinnon kokeet tulisi voida suorittaa englanniksi myös hakemuksen perusteella. Englanninkielistä ylioppilastutkintoa ei tule toteuttaa muun koulutuksen kustannuksella, eikä englanninkielisen ylioppilastutkinnon tule vaikuttaa ylioppilastutkinnon rakenteeseen.

Äidinkielen kokeen tulee jatkossakin olla kaikille pakollinen opiskelijan kielellisiä sekä ajatuksellisia valmiuksia mittaava koe, joka suoritetaan ylioppilastutkinnon suorituskielellä. Kokeen tulee mitata tekstin ja tiedon tulkitsemis- ja käsittelytaitoja sekä oman tekstin tuottamisen taitoja. Niiden, joiden äidinkieli on romanikieli, karjalan kieli, viittomakieli tai pohjois-, inarin- tai koltansaamen kieli, tulee voida suorittaa ylioppilastutkinnon pakollinen äidinkielen ylioppilaskoe omalla äidinkielellään, vaikka tutkinnon suorituskieli olisi suomi, ruotsi tai englanti. Opiskelijalla tulee olla lisäksi mahdollisuus sisällyttää ylioppilastutkintoonsa sekä suomen, ruotsin että englannin äidinkielen koe taikka suomi tai ruotsi toisena kielenä -koe. Erikielisten äidinkielen ylioppilaskokeiden tulee vastata rakenteeltaan toisiaan.

Kielten osaamista on mitattava eurooppalaisen viitekehyksen mukaisilla kielitasoilla, minkä kautta opiskelija saa ylioppilastutkinnon yhteydessä kansainvälisesti hyväksytyyn todisteen kielitaidostaan. Ylioppilastutkintoon tulee sisältyä kielen suullisen osaamisen arviointi.

Ylioppilaskoetilanteen sähköisen ja fyysisen ympäristön on palveltava opiskelijaa. Kokeita ei tule järjestää peräkkäisinä päivinä. Ylioppilastutkinto on korkea-asteelle suuntaava tutkinto, jonka suorittaneella on riittävät oppimistaidot ja sivistys korkea-asteella opiskeluun. Ylioppilastutkinnon tehtävä osana valintajärjestelmää tulee olla kaikkialla korkea-asteella ja työelämässä tarvittavan osaamisen mittaaminen. Ylioppilastutkinnon tulee perustua valtakunnallisiin opintojaksoihin eivätkä maksulliset valmennuskurssit saa asettaa opiskelijoita epätasa-arvoiseen asemaan. Ylioppilaskokeissa tulee huomioida opiskelijoiden moninaisuus

ja huolehtia, etteivät yksilön ominaisuudet, kuten neurologinen poikkeavuus tai vammaisuus, aseta opiskelijoita eriarvoiseen asemaan.

Tietotekniikan käyttö ylioppilaskokeissa ei saa muodostua kenellekään esteeksi suorittaa tutkintoa tai sen osia. Kokeessa tarvittavia aineistoja tulee jatkossa voida hakea avoimesta verkkoympäristöstä ja tehtävätyyppejä tulee kehittää siten, että ne hyödyntävät paremmin tietotekniikan tarjoamia mahdollisuuksia. Reaaliaineiden ylioppilaskokeiden tulisi testata myös kokelaan tiedonhaku- ja soveltamistaitoja sekä lähdekritiikkiä.

Ylioppilastutkintomaksut tulee poistaa ja ylioppilastutkintolautakunnan rahoittaminen tulee siirtää valtion tehtäväksi. Ylioppilaskokeita tulee voida uusia rajatta. Kokeiden tarkistamisen on oltava asiantuntemukseen perustuvaa ja tasalaatuista. Kokeiden uusintatarkastuksesta mahdollisesti koituvien kustannusten on oltava opiskelijalle kohtuulliset.

Ylioppilastutkintolautakuntaan tulee sisällyttää opiskelijoiden edustus. Ylioppilastutkinnon uusintoihin ilmoittautumisen tulee olla mahdollista korkeakoulujen opiskelijavalinnan jälkeen, jotta ehkäistään yksilön koulutuspolun katkeaminen. Ylioppilaskokeiden uusiminen muualla kuin alkuperäisellä oppilaitoksella tulee olla sujuvaa ja vaivatonta.

Ylioppilaskokeiden arvostelussa tutkintopisteiden porrastuksen tulee olla lineaarisempi, jotta kokeiden pisteytyksen porrastuneisuudesta syntyviä epätasa-arvoisia pisteytystilanteita ei synny korkeakoulujen todistushaussa. Tämä ei saa kuitenkaan vaikeuttaa korkeakoulujen todistusvalinnan kansainvälistä yhteensopivuutta.

1.9 Lukion ja korkea-asteen nivelvaihe

Lukiolaisen tulee saada jatko-opintokelpoisuus suorittamalla lukion oppimäärä. Toimiva valintajärjestelmä on avain lukiolaisen kannalta ei-toivottujen väli vuosien karsimiseen. Korkeakoulututkintojen tavoitteet on tehtävä opiskelijalle selväksi jo ennen korkea-asteelle hakeutumista.

Ylioppilaskirjoitusten tuloksia tulee käyttää tehokkaasti hyödyksi korkea-asteen opiskelijavalinnoissa siten, että osa valinnoista tehdään suoravalintana ylioppilastutkinnon perusteella. Todistusvalinnan ainepisteytyksessä tulee kuitenkin huomioida ensisijaisesti se, kuinka oleellinen kyseinen aine on koulutusohjelman kannalta sen opintopistemäärän sijaan. Opiskelijavalintaa tulee tehdä merkittävä määrä myös valintakokeilla, jotta kirjoituksissa heikommin menestyneillä, lukion oppimäärän ja ammatillisen tutkinnon suorittaneilla on mahdollisuus hakeutua haluamilleen aloille. Valintajärjestelmä ei saa sulkea valmistuneilta opiskelijoilta opintopolkuja.

Korkea-asteen aloituspaikkoja on lisättävä, jotta useampi nuori pääsee korkeakoulutuksen piiriin. Aloituspaikkojen määrän kasvaessa on huolehdittava korkeakoulujen riittävästä rahoituksesta.

Korkeakoulutuksen yhteishaun ensikertalaisuuden tulee säilyä, kunnes opiskelija on suorittanut 60 opintopistettä korkea-asteella tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Yhteishaun on oltava ensisijaisesti uusien opiskelijoiden väylä korkea-asteelle. Aikaisemmin

korkea-asteella opiskelleiden mahdollisuus alan vaihtamiseen on turvattava erillisvalintojen ja omien valintakiintiöiden kautta. Alan vaihtamisen tapoja tulee kehittää ja monipuolistaa niin, että alan vaihtaminen olisi mahdollisimman sujuvaa ja nopeaa.

Hakijoiden alalle soveltuvuuden mittaaminen on merkittävä osa valintakokeiden sisältöä. Valintakokeiden ei tule perustua ulkoa opetellun tiedon testaamiseen. Valintakokeiden suunnittelussa on kiinnitettävä huomiota siihen, että valmennuskurssit eivät saa antaa osalle hakijoista etulyöntiasemaa valintakokeeseen valmistautuessa. Valintakokeissa vaadittava osaamistaso tulee pystyä saavuttamaan lukio-opintojen aikana. Valintakokeiden on oltava hakijalle maksuttomia.

Korkea-asteen haku aikataulujen on oltava yhdenmukaisia ja tiedot ennakkotehtävistä on julkaistava ajoissa. Korkeakoulujen valintakoeaineistot tulee julkaista vasta kevään ylioppilaskirjoitusten jälkeen. Korkeakoulujen tulee huomioida myös IB-päättökokeiden päivämäärät valintakokeiden asettamisessa. Korkeakoulujen on tehtävä yhteistyötä suunnitellessaan valintakokeiden päivämääriä, jotta hakijalla on mahdollisuus hakea kaikille samankaltaisille aloille samassa haussa. Todistusvalinnan tulokset tulee julkaista hyvissä ajoin ennen korkeakoulujen valintakokeita, ja tämän saavuttamiseksi ylioppilaskokeiden aikataulun tiivistämisen sijasta tulee korkeakoulujen valintakokeita myöhäistää.

Samaa koulutusta antavien korkeakoulujen on luotava yhtenäinen, ensisijaisesti sähköisessä ympäristössä toteutettava valintakoe, jolla on oltava mahdollista hakea kaikkiin oppilaitoksiin. Valintakokeen suorittamista ei saa ensisijaisesti sijoittaa maantieteelliseen sijaintiin eikä mahdolliselle valintakoepaikalle siirtyminen saa aiheuttaa hakijalle kustannuksia. Valintakokeiden laajaan sähköiseen toteutukseen siirryttäessä ei saa tinkiä hakijoiden oikeusturvasta eikä hyvinvoinnista. Valintaprosessi ja valintakokeiden mahdolliset lisävaiheet eivät saa muodostaa hakijalle kohtuutonta kuormaa. Valintaprosessi ei saa venyä liian pitkäksi hakijan oikeusturvan ja hyvinvoinnin takaamiseksi. Sähköisen valintakokeen tekninen toteutus ei saa eriarvoistaa hakijoita toisistaan, eikä se saa muodostaa kynnystä hakijoiden soveltuvuuden testaamiseen. Mahdollisen sähköisen valintakokeen rakenteen ja sisältöjen tulee minimoida mahdollisuus vilppiin.

IB-, EB- ja DIA-tutkintojen sekä suomalaisen ylioppilastutkinnon tulee olla tasa-arvoisessa asemassa suomalaisia korkeakouluvalintoja tehdessä. IB-tutkinnon ja suomalaisen ylioppilastutkinnon opetussisältöjä tulee tarkastella erillään, eikä niitä tule suoraan rinnastaa toisiinsa. IB-tutkintoja koskevasta "muut reaaliaineet" -kohdasta tulee luopua ja Core-opinnot tulee huomioida korkeakouluvalintoja tehdessä. IB-tutkinnon Higher Level- ja Standard Level -aineita tulee tarkastella erillisinä aineina todistusvalinnan pisteytyksessä.

Vaihtoehtoisia väyliä korkeakouluihin, kuten avoimia opintoja ja MOOC-kurssien suorittamista, tulee kehittää ja ottaa laajempaan käyttöön. Opiskelijaa on myös tiedotettava vaihtoehtoisista väylistä korkeakouluopintoihin toisen asteen opinto-ohjauksen aikana.

Avoimen korkeakoulun opintojen tulee olla maksuttomia välivuotta viettäville nuorille 60 opintopisteeseen asti. Avoimen korkeakoulun kautta korkeakouluun hakeutumisen tulee olla maksutonta.

Korkea-asteen koulutuksen on muodostuttava akateemisesta yliopistokoulutuksesta sekä käytännönläheisemmästä ammattikorkeakoulutuksesta.

1.10 Kansainvälinen koulutuspolitiikka

Suomen tulee aktiivisesti osallistua EU-tason koulutuspoliittiseen kehittämistyöhön ja huolehtia kansallisen koulutusjärjestelmän erityispiirteiden huomioimisesta. Suomalaisen koulutusjärjestelmän hyviä puolia tulee edistää kansainvälisesti. Koulutuspolitiikasta päättämisen täytyy säilyä kansallisella tasolla. Koulutusjärjestelmien tulee palvella valtioiden omia tarpeita, eikä Euroopassa tule siirtyä kohti yhteiseurooppalaista koulutusjärjestelmää. Pohjoismaisen koulutuksellisen yhteistyön tulee olla laajamittaista, tehokasta ja saumatonta. EU:n jäsenrakenteen muutokset eivät saa vaikuttaa opiskelijoiden liikkuvuuteen tai Euroopan sisäisiin koulutusmahdollisuuksiin taloudellisesti tai liikkuvuuden kannalta. Opiskelijoiden liikkuvuutta ja Euroopan sisäisiä koulutusmahdollisuuksia tulee kehittää siten, että yhä useampi nuori saa kansainvälisiä kokemuksia.

Ulkomailla suoritettuja opintoja pitää pystyä hyväksilukemaan lukio-opintoihin. Lukiokoulutuksen tulee kasvattaa kansainvälisiä osaajia sekä valmistaa opiskelijoita toimimaan ja työskentelemään globalisoituvassa maailmassa. Lukio-opinnoissa kansainvälisyyttä tulee tukea muun muassa ulottamalla Erasmus+ -ohjelman yksilöliikkuvuuden osuus koskemaan lukio-opiskelijoita. Erasmus+ -ohjelman kattavuus tulee säilyttää ja sen rahoitusta tulee kasvattaa. DiscoverEU-hankkeen rahoitusta tulee kasvattaa.

2. SOSIAALIPOLITIikka

2.1 Tukipalvelut

Psyykkiset tai fyysiset rajoitteet eivät saa vaikuttaa mahdollisuuksiin suorittaa opintoja tai koulun järjestämään toimintaan osallistumiseen. Koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia tukitoimista ja tilojen esteettömyydestä opiskelun sujuvuuden takaamiseksi. Tarpeellista tukitoimintaa täytyy olla tarjolla niin, ettei opiskelija joudu matkustamaan kohtuuttomia matkoja.

Erityisopetusta ja oppimisen tukea on oltava saatavilla yksilöllisten tarpeiden mukaisesti, ja opiskelijoiden on saatava tukimahdollisuuksista tietoa koko lukion ajan. Lakisääteisen oikeuden erityisopetukseen on toteuduttava jokaisessa lukiossa. Lakiin tulee kirjata erityisopettajamitoitus. Oppimisvaikeudet ja opiskeluun vaikuttavat sairaudet on otettava huomioon opetuksessa, kokeiden laadinnassa ja koetilanteissa. Jokaisella opiskelijalla on oltava lukion aikana valtakunnallisesti yhtäläinen mahdollisuus osallistua oppimisvaikeustestaukseen ilman, että se vaatii opiskelijalta erityistä valvutuneisuutta. Jokaiselle opiskelijalle tulee järjestää lukiseula lukion alussa. Lukivaikeuden testaamista on kehitettävä. Lukion alussa jokaiselle opiskelijalle tulee luoda kontakti erityisopettajaan.

Oppilaitoksessa opinto-ohjaaja toimii opiskelijoiden jaksamisen tukena. Opiskelijoilla tulee olla mahdollisuus päästä keskustelemaan opinto-ohjaajan kanssa aina tarvittaessa.

2.2 Opiskelijahuolto

Jokaisella lukiolaisella tulee olla saatavilla monipuoliset tukipalvelut opiskelunsa tueksi ja hyvinvointinsa turvaksi.

Lukioissa tulee olla täysipäiväinen terveydenhoitaja, koulukuraattori ja -psykologi enintään 500 opiskelijaa kohti, sekä täysipäiväinen lääkäri 1800 opiskelijaa kohti. Kaikille nuorille on tarjottava laaja maksuton terveystarkastus, joka sisältää lääkäriin- ja mielenterveystarkastuksen. Lukiolaisella tulee olla oikeus selvittää enintään kolmen päivän sairauspoissaolo pelkällä ilmoituksella ryhmänohjaajalle. Kaikkien opiskelijahuollon palveluiden tulee olla saatavilla oppilaitosten tiloissa tai niiden välittömässä läheisyydessä. Oppilaitoksen ja hyvinvointialueen välisen yhteistyön tulee olla saumatonta.

Opiskelijahuollon ammattilaisia tulee täydennyskouluttaa mielenterveyden häiriöiden tunnistamisesta ja hoidosta sekä näyttöön perustuvien psykososiaalisten hoitomuotojen, kuten lyhytpsykoterapian, hyödyntämisestä. Mielenterveys- tai päihdehoitoa tarvitsevan opiskelijan tulee saada ensivaiheen tuki opiskelijahuollossa. Opiskelijahuollon palvelutarjonnassa tulee huomioida yhdistysten tarjoamat palvelut.

Terveydenhuollon, seksuaaliterveydenhuollon ja suun terveydenhuollon on oltava maksutonta toisen asteen opiskelijoille myös heidän täysi-ikäistyttyään. Seksitautitesteihin on varmistettava nopea pääsy koko maassa. Luottamussuhteen luomiseksi opiskelijahuollon tulee muodostaa kokonaisuus, jossa asioita hoitavat samat opiskeluun liittyviin erityiskysymyksiin perehtyneet sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset. Palveluiden järjestämisessä, arvioinnissa ja kehittämisessä on otettava huomioon opiskelijoiden antama palaute. Palveluihin hakeutumisen tulee olla helppoa ja selkeää sekä onnistua ilman välikäsiä ja pelkoa leimautumisesta. Hoitoon hakeutumisen helpottamiseksi tulee tarjota sähköinen ajanvaraus sekä tietoa palveluista. Sähköiset sosiaali- ja terveyspalvelut täydentävät opiskelijahuollon palveluita.

Jokaisessa lukiossa on oltava toimiva opiskelijahuoltoryhmä, jossa on opiskelijakunnan edustus. Opiskelijahuoltoryhmän kokousten tulee olla avoimia kaikille opiskelijoille. Lukion tulee luoda opiskelijahuoltosuunnitelma, joka määrittää ryhmän toiminnan ja jonka laatimiseen opiskelijoiden tulee voida osallistua. Oppilaitosten opiskelijahuoltoryhmien ja alueellisten opiskeluhuollon yhteistyöryhmien tulee kehittää opiskelijahuoltoa tiiviissä yhteistyössä. Opiskelijoita tulee osallistaa alueellisen opiskeluhuoltosuunnitelman laatimisessa.

2.3 Hyvinvointi

Oppilaitoksilla on suuri rooli opiskelijoiden kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukijoina. Oppiminen tapahtuu välittävissä ilmapiirissä, jossa jokainen opiskelija huomioidaan yksilönä. Oppimisympäristöllä ja opetuskäytänteillä tuetaan opiskelijoiden liikunnallisuutta ja

vähennetään liian istumisen aiheuttamia haittoja. Tietotekniikan käyttö ei saa rasittaa opiskelijaa kohtuuttomasti, ja työskentelyergonomiasta on pidettävä huolta.

Toisen asteen opiskelijoiden kouluruokailua tulee kehittää, jotta kaikilla on mahdollisuus täysipainoiseen ateriaan jokaisena opiskelupäivänä. Kouluruokailussa tulee huomioida erilaiset ruokavaliot, suosia kasvispainotteista ruokaa ja pyrkiä vähentämään ruokahävikkiä. Kouluruokailussa tulee kiinnittää huomiota ruoan laatuun, ravintoainepitoisuuteen ja täyttävyyteen sekä riittävään ruokailu-aikaan.

Opiskelun kuormittavuuteen ja työmäärään tulee kiinnittää huomiota, ja koulun tulee tarjota tukea ajan- ja stressinhallintaan. Koulutuksen järjestäjän tulee varata riittävästi opiskeluun soveltuvia työ- ja oleskelutiloja opiskelijoiden käyttöön niin kouluajalla kuin sen jälkeen. Liikuntamahdollisuuksia koulupäivien yhteydessä sekä opiskeluympäristön liikunnallisuutta on tuettava.

Harrastamisen Suomen malli tulee laajentaa toiselle asteelle. Lukion on tuettava erilaisia harrastusmahdollisuuksia ja niiden rooli yhteisöllisyyden kasvattamisessa ja opinnoissa jaksamisessa tulee tunnustaa. Lukioiden tilat tulee avata vapaamuotoiselle harrastustoiminnalle opetuskäytön ulkopuolella. Lukioiden tilojen ja harrastevälineiden varaaminen vapaamuotoiseen käyttöön tulee olla lukion opiskelijoille ilmaista. Tilojen varaamiseen on oltava lukiolaisille avoin ja tietoturvallinen digitaalinen järjestelmä.

2.4 Turvallisuus oppilaitoksessa

Lukioiden tulee kunnioittaa opiskelijoiden ihmis- ja perusoikeuksia poikkeuksetta. Kaikenlainen koulukiusaaminen tulee nähdä ja sitä tulee käsitellä väkivallan muotona, josta tulee käyttää termiä kouluväkivalta. Lukio on kaikenmuotoisen väkivallan, syrjinnän, häirinnän ja rasismien vastainen paikka, ja sen ilmapiiriin on oltava avoin, turvallinen ja välittävä. Toimintaperiaatteiden tulee näkyä kouluympäristössä läpi lukuvuoden. Koulun henkilökunnalla on oltava velvollisuus tuoda toimintaperiaatteet esille ja puuttua kaikkiin turvallisuuteen liittyviin mahdollisiin ongelmatilanteisiin heti niiden ilmettyä. Velvollisuus puuttua kouluväkivaltaan on kirjattava lukiolakiin, ja kouluväkivaltatapauksissa on sovellettava rikoslakia sekä käytettävä sen termistöä. Virkavallan tulee selvittää kouluväkivaltatapaukset yhdessä koulun henkilökunnan kanssa ja mahdollisesti sanktoida. Koulutuksen järjestäjän välinpitämättömyys havaitsemaansa kouluväkivaltaan tulee tulkita lain mukaisesti syrjinnäksi.

Opiskelijan fyysinen ja henkinen koskemattomuus on loukkaamaton kaikissa tilanteissa. Koulurauha saavutetaan lukiossa opiskelijoiden ja opettajien sekä koulun muun henkilökunnan tiiviillä yhteistyöllä ja keskinäisellä kunnioituksella. Opettajille ja opiskelijoille pitää järjestää koulutusta koulurauhan turvaamisen tavoista sekä opiskelijoiden ja opettajien oikeuksista.

Fyysisen opiskeluympäristön tulee olla terveellinen, turvallinen ja viihtyisä. Opiskelijoiden terveyttä ja turvallisuutta ei saa laiminlyödä koulutukseen liittyvässä paikallisessa tai valtakunnallisessa päätöksenteossa.

2.5 Opiskelija kouluyhteisön jäsenenä

Opiskelijakunta on irrottamaton osa lukiota. Koulutuksen järjestäjän on turvattava opiskelijakunnan toimintaedellytykset ja otettava opiskelijakunta kiinteäksi osaksi lukion päätöksentekoa. Opiskelijakunnan hallitukselle on nimettävä ohjaava opettaja. Laadukas opiskelijakuntatoiminta on toimivan lukioyhteisön edellytys ja koululle voimavara. Opiskelijakunnan tulee olla kiinteästi mukana avoimen, turvallisen ja välittävän ilmapiirin luomisessa. Kouluväkivallasta vapaan ilmapiirin edistäminen on myös opiskelijakunnan vastuulla.

Opiskelijakunnan oikeudellista asemaa tulee selventää ja hallintoa keventää. Lukion opiskelijakunta on tunnustettava yhteisömuotona ja itsenäisenä oikeushenkilönä. Nykymallissa, jossa opiskelijakunnalla on mahdollisuus rekisteröityä yhdistykseksi, lainsäädännössä tulee huomioida rekisteröidyn yhdistyksen puheenjohtajan vähimmäisikärajan alentaminen.

Opiskelijoilla tulee olla edustus opettajain- ja johtokunnan kokouksissa. Opiskelijakunta täytyy ottaa mukaan koulun järjestyssääntöjä laadittaessa ja tarkistettaessa, ja jokaisen opiskelijan tulee ymmärtää koulun järjestyssäännöt. Opiskelijoiden mahdollisuutta keskustella yhteiskunnallisista asioista koulussa tulee vahvistaa.

On varmistettava, että myös kasvavissa yksiköissä yksittäisistä opiskelijoista ja yhteisöllisyydestä pidetään huolta muun muassa tehokkaalla ryhmänohjauksella ja tutortoiminnalla. Kaikissa lukioissa tulee järjestää tutortoimintaa, ja tutortoiminnalle on varattava riittävät resurssit. Koulujen on nimettävä tutortoiminnasta vastaava opettaja. Tutorit on koulutettava tehtävänsä. Tutorin tärkein tehtävä on opastaa ja tukea uutta aloittavaa opiskelijaa. Kouluväkivallan ennaltaehkäisy ja uusien opiskelijoiden ryhmäyttäminen yhteisöllisen ilmapiirin luomiseksi ovat osa tutortoimintaa. Tutortoiminta on kirjattava lukiolakiin.

Jokaisella opiskelijalla tulee olla yhtäläinen mahdollisuus osallistua lukion perinnetapahtumiin ja opetuksen ulkopuoliseen yhteisölliseen ja sosiaaliseen toimintaan taloudellisesta tilanteestaan ja sosioekonomisesta taustastaan riippumatta.

2.6 Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Opiskelijoita on arvostettava ja kohdeltava yhdenvertaisesti. Kouluyhteisössä pitää olla tilaa yksilöllisyydelle sekä erilaisille identiteeteille ja ilmaisumuodoille. Sukupuolen moninaisuus on tunnustettava ja kouluyhteisöjen cis- sekä heteronormatiivisuutta on aktiivisesti purettava. Koulun tulee tukea opiskelijoiden sukupuoli-identiteetin käsittelemistä. Opettajat on veloitettava osallistumaan täydennyskoulutukseen seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta, jotta opettajat kykenevät kohtaamaan opiskelijat tasa-arvoisesti. Opiskelijan itsemääräämisoikeuden tulee toteutua. Nuorten tulee saada solmia itselleen sopivia ihmissuhteita sukupuolesta ja seksuaalisesta suuntautumisestaan riippumatta, ilman pelkoa häirinnästä tai syrjinnästä.

Seksuaalikasvatuksen tulee olla laadukasta. Sen tulee siirtyä pois lisääntymiskeskeisyydestä sekä keskittyä nuorten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja seksuaali- sekä sukupuoli-identiteetin käsittelemiseen. Seksuaalikasvatuksessa tulee ottaa huomioon sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus.

Oppilaitosten ja sähköisten opiskelu ympäristöjen tulee olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti saavutettavia. Opetuksessa on otettava huomioon erilaiset oppijat tarjoamalla erityistä tukea sekä opiskeluun että kokeiden suorittamiseen. Oppiaineiden ja koulutusvalintojen eriytymistä perustuen stereotypioihin tai yksilön ulkoisiin ominaisuuksiin tulee purkaa. Tämä tulee huomioida myös opettajien ja muun henkilökunnan koulutuksissa sekä opinto-ohjauksessa.

Jokaisessa lukiossa on oltava tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma, joka sisältää nykytilan kuvauksen sekä tavoitteet ja toimenpiteet tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Jokaisessa lukiossa tulee olla yhdenvertaisuusvastaava. Lukioiden tulee aktiivisesti ottaa opiskelijat mukaan suunnitelman valmisteluun ja toteutukseen. Suunnitelmaa tulee päivittää säännöllisesti. Opettajankoulutukseen tulee sisällyttää opetusta liittyen seksuaalisuuden, sukupuolen ja kehojen moninaisuuteen. Opettajien tulee saada koulutusta syrjinnän tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen sekä yhdenvertaisuuden edistämiseen. Lukiokoulutuksessa ja sen kehittämisessä tulee tunnistaa sukupuoliroolit sekä purkaa niitä.

Nykyisestä asevelvollisuusjärjestelmästä tulee siirtyä koko ikäluokkaa yhdenvertaisesti kohtelevaan järjestelmään, jossa kutsuntojen kautta palvelukseen valikoituvat Puolustusvoimien sodan ajan tarpeen ja valmiusvaatimusten edellyttämä määrä motivoituneimpia ja soveltuvimpia yksilöitä sukupuoleen katsomatta. Jos asevelvollinen ei ole halukas suorittamaan palvelusta, hänet tulisi lähtökohtaisesti vapauttaa palveluksesta rauhan ajaksi ilman rangaistusta. Nykymallissa aseettoman palveluksen tulee olla tasavertainen vaihtoehto aseelliselle palvelukselle ja siviilipalveluksen rankaisevasta luonteesta tulee luopua.

Nykyistä asevelvollisuuslakia tulee muuttaa siten, että asevelvollisen hakemuksesta palveluksen aloittamisajankohdan muutokseen riittäisi asiallinen syy nykyisen erittäin tarpeellisen henkilökohtaisen syyn sijasta. Väestönsuojelua ja siviilivarautumista tulee sisällyttää valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan.

2.7 Toimeentulo ja asuminen

Nykyistä sosiaaliturvajärjestelmää tulee yksinkertaistaa tinkimättä nuorten toimeentulosta. Opiskelijoiden sosiaaliturvan on katettava lukiolaisen elämisen ja asumisen kustannukset kokonaan. Opintotukea tulee saada kaikilta opiskelukuukausilta, eikä lukiolaista tule edellyttää nostamaan opintolainaa ennen oikeutta toimeentulotukeen. Takautuvan haun oikeus tulee ulottaa myös opintotukeen. Opintotuen lainapainotteisuudesta tulee luopua. Opintotuki tulee siirtää opetus- ja kulttuuriministeriöltä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön vastuulle.

Aikuisten lukiokoulutuksen oppimäärän suorittaminen tulee voida katsoa päätoimiseksi perustuen esimerkiksi keskimäärin suoritettujen opintopisteiden määrään kuukaudessa. Aikuisten lukiokoulutuksen oppimäärän päätoimisen suorittamisen tulee olla opintotukeen oikeutettua.

Sosiaaliturvan kokonaisuudistuksessa on otettava tavoitteeksi nuorten köyhyyden vähentäminen ja kannustinloukkujen purkaminen. Uudistuksen jälkeen järjestelmän tulee vastata työelämän epävarmuuteen. Sosiaaliturvaa uudistettaessa opintotuki tulee sisällyttää uudistukseen siten, että opiskelijatkin ovat mahdollisen universaalien sosiaaliturvan piirissä. Tuen tulee olla vastikkeetonta. Sosiaaliturvajärjestelmää uudistaessa tulee siirtyä yksittäisten tukien malleista kaikille yhteisesti maksettavaan perustuloon.

Opintorahaa ei tule huomioida tuloksi asumistuessa ansiotulojen tapaan, eikä se saa vaikuttaa asumistukeen. Nuorten yhteisasumiseen saatavan asumistuen myöntämisperiaatteissa tulee kuulla nuorten näkemystä omista asumisjärjestelyistä, ja asumistuen ruokakuntakohtaisuus on poistettava. Alaikäisellä on oltava oikeus yleiseen asumistukeen, vaikka hänellä ei olisikaan muita tuloja. Kuntien ja valtion on huolehdittava siitä, että lukiolaisille soveltuvia opiskelija-asuntoja rakennetaan riittävästi eri puolille Suomea ja että opiskelija-asunnot ovat laadukkaita, kohtuuhintaisia ja saavutettavuudeltaan hyviä.

Opintorahan veronalaisuus on poistettava, ja opintorahan määrän on oltava sidoksissa kansaneläkeindeksiin. Kohtuulliset tulot eivät saa leikata opintotukea, vaan työnteon tulee olla kannattavaa ja opiskelijan tulee voida käydä töissä opintojen ohessa. Opintotuen tulorajoja tulee korottaa samassa suhteessa kuluttajahintojen noustessa. Huoltajien tulojen alentava vaikutus opintotukeen on poistettava, eikä opintotuen tasoa saa sitoa täysi-ikäisyyteen.

Koulumatkatukea täytyy kehittää paremmin opiskelijoiden tarpeita palvelevaksi lyhentämällä koulumatkatuen minimikilometrimäärä viiteen kilometriin. Koulumatka on huomioitava kokonaisuutena, ei osissa. Koulumatkatuen käyttämistä tulee joustavoittaa ja helpottaa.

Sosiaaliturvajärjestelmässä ja työttömyyspalveluissa ei saa olla erillisiä sanktioita nuorille. Työmarkkinatuen viiden kuukauden odotusaika on poistettava lukiosta valmistuneilta ammatillisen tutkinnon suorittaneiden tapaan. Samoin tulee poistaa velvollisuus hakeutua koulutukseen karenssin uhalla.

Alle 25-vuotiaiden maksuhäiriömerkinnän tulee olla voimassa korkeintaan vuoden. Nuorille tulee tarjota tietoa velkaantumisen ehkäisemisestä ja oman talouden hallinnasta.

2.8 Nuorten sosiaali- ja terveyspalvelut

Alle 25-vuotiaille on saatava henkilökohtaiseen tilanteeseen sopiva maksuton ehkäisy. Maksuttomia kuukautissuojia tulee tarjota kaikille niitä tarvitseville oppilaitoksissa ja hyvinvointialueilla. Hyvinvointialueiden tulee tarjota nuorille tukea näkemistä ja kuulemista helpottavien apuvälineiden hankkimiseen.

Nuorille räätälöityjä päihde- ja mielenterveyspalveluja on vahvistettava. Päihdepolitiikkaa on muutettava niin, että päihdeongelma nähdään sairautena ja huumeaineiden käytön rangaistavuudesta luovutaan. Kannabis tulee laillistaa. Huumeiden käyttämiseen liittyvien haittojen vähentämiseksi tulee ottaa käyttöön huumeidenkäyttöhuoneet. Päihdekasvatuksen tulee pelottelun sijaan perustua haittojen vähentämiseen. Terapiatakuu on otettava käyttöön koko maassa.

Nuorella tulee olla mahdollisuus korjata juridinen sukupuoli merkintänsä jo ennen täysi-ikäisyyttä. Kolmas juridinen sukupuoli on otettava käyttöön Suomessa ja sukupuolen vahvistamisen on perustuttava omaan ilmoitukseen.

2.9 Opiskelijoiden oikeusturva

Suomeen tulee luoda oppilas- ja opiskelija-asiavaltuutetun tehtävä, joka valvoo opiskelijoiden oikeusturvan toteutumista. Mitään opiskelijaa koskevia toimenpiteitä ei saa aloittaa ilman, että opiskelija on tietoinen tästä. Opiskelijalle tulee tarjota oikeusneuvontaa häntä koskevissa hallinnollisissa asioissa. Opiskelijan tulee tietää, missä henkilörekistereissä hänestä on tietoja, kenellä on pääsy rekistereihin ja kuinka hän voi itse päästä omiin tietoihinsa helposti käsiksi. Opiskelijan opintosuoritukset eivät saa vaarantua hänen terveydellisen tilansa takia.

3. NUORISOPOLITIikka

3.1 Nuorten vaikuttamismahdollisuudet

Nuoria on kuultava aidosti kaikilla päätöksenteon tasoilla ja siihen tulee tarjota vaikuttamisen keinoja, joissa vaikuttamisen mahdollisuudet ovat aitoja pelkän osallistumisen mielikuvan sijaan. Vaikuttamismahdollisuuksien tulee olla kaikille yhdenvertaiset nojaten yhdenvertaisuuslain syrjinnän kiellosta säättävään pykälään. Sukupolvien välinen tasa-arvo on otettava huomioon päätöksenteossa. Nuorilla on oltava yhtäläiset etenemismahdollisuudet yhteiskunnassa sekä mahdollisuus osallistua kansalaisyhteiskunnan toimintaan. Nuorilla on oltava aidot mahdollisuudet päästä käsiksi valtion tarjoamiin palveluihin myös sähköisesti. Nuorille on taattava vahvan sähköisen tunnistautumisen tapa.

Päätöksenteosta viestimisessä käytettävän kielen täytyy olla selkeää. Nuoriin liittyvässä päätöksenteossa on kysyttävä ensisijaisesti kantaa nuorilta, ja erityisesti koulutukseen liittyvissä kysymyksissä oppilas- ja opiskelijakunnat ovat tärkeimpiä asiantuntijoita. Niiden tulee olla aidosti vaikutusvaltaisia vaikuttamiskanavia myös oman koulun ulkopuoliseen vaikuttamiseen paikallisella tasolla. Nuorille on taattava puhe-, läsnäolo- ja aloiteoikeus kuntien ja hyvinvointialueiden päättäviin elimiin, kuten lautakuntiin, hallituksiin ja valtuustoihin.

Nuoria edustavien kunnallisten kuulemisjärjestelmien ja vaikuttajaryhmien on oltava nuorten itsensä demokraattisesti valitsemia. Kunnallisissa vaikuttamismuodoissa on kunnioitettava nuorten itsenäistä järjestäytymisoikeutta. Koska nuoriso- ja opiskelijajärjestöt ovat merkittävä vaikuttamisen väylä nuorille, niiden rooli on tunnustettava voimakkaammin. Nuoriso- ja

opiskelijajärjestöjä tulee myös hyödyntää osana opetussisältöjä. Järjestöjen rahoitus ja toimintaedellytykset on turvattava ja niiden merkitystä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa on vahvistettava. Järjestöillä on tärkeä rooli pitkäjänteisessä nuorisotyössä ja osana elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa. Nuoriso- ja opiskelijajärjestöille jaettavia valtionapuja ei tule leikata.

Nuorten demokratiakasvatusta tulee lisätä. Päätöksentekoon liittyvien prosessien on tultava tutuiksi nuorille esimerkiksi koulun kautta, jotta jokainen nuori ymmärtää mahdollisuutensa vaikuttaa. Nuorten vaikuttajaryhmien, kuten nuorisovaltuustojen, toimintaedellytyksiä ja -menetelmiä on kehitettävä, ja niiden jäsenille on tarjottava koulutusta sekä mahdollisuuksia osallistua tarjolla oleviin järjestöjen koulutuksiin. Sähköistämistä pitää lisätä nuorten osallistumisen ja vaikuttamismahdollisuuksien helpottumiseksi. Kunnissa tulee ottaa käyttöön osallistuvan budjetoinnin malli, jonka avulla nuoret voivat osallistua suunnitteluun ja päätöksentekoon.

3.2 Nuoret vaaleissa

Äänestysikäraja on laskettava 15 ikävuoteen kaikissa vaaleissa. Kunta- ja aluevaaleissa ehdolle asettumisen ikäraja on laskettava 15 ikävuoteen. Muissa yleisissä valtakunnallisissa vaaleissa ehdolle asettumisen on oltava sidonnainen henkilön oikeustoimikelpoisuuteen. Kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikäraja tulee laskea 15 ikävuoteen. Edistetään kansallisen nuorisaloitteen käyttöönottoa.

Nuorten demokraattisen osallistumisen tukeminen on koko yhteiskunnan vastuulla. Äänestyspaikat yleisissä valtakunnallisissa vaaleissa tulee sijoittaa nuorille keskeisiin paikkoihin, kuten oppilaitoksiin. Keskusvaalilautakuntien tulee valmistella esitykset äänestyspaikkojen sijainneista nuoria kuullen. Sekä ennakkoäänestyksen että vaalipäivän äänestyspaikkojen sijainnit tulee suunnitella yhteistyössä nuorisovaltuuston, toisen ja korkea-asteen opiskelijakuntien, nuorisojärjestöjen ja nuorisotyöntekijöiden kanssa. Ennakkoäänestämistä pitää yleisesti helpottaa.

3.3 Nuorisopalvelut

Kuntien nuorisopolitiikassa ja -palveluissa on oltava yhtäläiset linjat ja vähimmäisresurssit, jotta ne ovat kaikissa kunnissa riittävät. Kunnissa pitää korostaa ja edistää monikulttuurista ja kansainvälistä nuorisotoimintaa sekä luoda sille edellytykset. Nuorisopalvelujen on oltava koottuna yhteen ja helposti nuoren saatavilla. Nuorisopolitiikkaan ja -palveluihin on tultava ennakoiva ja pitkäjänteinen ote, jotta lyhytaikaisten hankkeiden sijaan keskitytään pitkän aikavälin tavoitteissa onnistumiseen.

Etsivää nuorisotyötä on tehostettava ja vakiinnutettava nuorten tukemis- ja ohjauskeinona sekä syrjäytymisen ehkäisyssä. Etsivän nuorisotyön resurssit on taattava, jotta tuen piiriin pääsevät koulutuksen tai työmarkkinoiden ulkopuolella olevat nuoret ja he, jotka tarvitsevat tukea saavuttaakseen tarvitsemansa palvelut. Ohjaamoita tulee olla kattavasti ympäri Suomea ja niiden rahoitus on turvattava. Toimintaa on laajennettava ja kehitettävä yhdessä nuorten

kanssa. Nuorille tulee tarjota tietoa Ohjaamo-palveluista ja tukea palveluiden piiriin hakeutumiseen.

Nuorten syrjäytyminen tulee tunnustaa yhdeksi Suomen suurimmista haasteista ja syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn ja korjaaviin toimenpiteisiin on suunnattava mittakaavan mukaiset resurssit. Koulutuksen roolia syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä ja pysäyttämässä on painotettava. Terveydenhuolto-, koulutus- ja työmarkkinajärjestelmää tulee kehittää kokonaisvaltaisesti syrjäytymisen ratkaisemiseksi. Kansalaisyhteiskunnan toimijoiden edellytyksiä on parannettava ja niitä on kannustettava sitouttamaan syrjäytymisvaarassa olevia nuoria osaksi yhteiskuntaa.

Nuorisotakuun ja etsivän nuorisotyön vaikutusten mittaamiseen on luotava arviointityökalu, jolla saatuja tuloksia käytetään hyödyksi toiminnan kehittämisessä. Nuorisotakuuta tulee kehittää pitkäjänteisesti.

3.4 Nuorten työllistymismahdollisuudet

Nuorten työllisyyttä parantavista järjestelmistä on pidettävä kiinni, ja niitä on jatkuvasti kehitettävä. Julkisen sektorin tulee tarjota lukiolaisille enemmän kesätyöpaikkoja ja yksityisen sektorin toimijoita tulee kannustaa siihen esimerkiksi kesätyöseteleiden avulla. Yhteiskunnan tulee mahdollistaa mahdollisimman monelle halukkaalle nuorelle kesätyömahdollisuus. Tätä tavoitetta voi edesauttaa esimerkiksi myöhäistämällä koulujen alkamisajankohtaa. Opiskelijoiden osalta työnteon ei tule olla välttämättömyys, vaan vapaaehtoinen osa oppimista ja kasvamista. Talous-, työelämä- ja työnhakutaitojen opetus tulee ottaa kiinteäksi osaksi perusopetusta ja toisen asteen koulutusta. Yrittäjyysopintojaksojen tarjontaa tulee laajentaa, ja opiskelijalla tulee olla mahdollisuus tutustua opintojensa yhteydessä yrityksiin ja yrittäjyyteen esimerkiksi yritysvierailujen muodossa.

Työmarkkinoita ja työlainsäädäntöä tulee uudistaa mahdollistamaan nuorten korkeampi työllisyysaste. Nuoria ja erityisesti maahanmuuttajataustaisia sekä muihin vähemmistöihin kuuluvia nuoria ei saa jättää heikkoon asemaan työmarkkinoilla suhteessa muihin väestöryhmiin, ja heitä tulee tiedottaa oikeuksistaan. Oppisopimuskoulutusjärjestelmää tulee kehittää ja ottaa laajempaan käyttöön. Jokaista nuorta on kohdeltava yhdenvertaisesti työelämässä ja työympäristön tulee olla häirinnästä vapaa. Valtion ja kuntien rekrytointi tulee toteuttaa anonyymisti. Nuorten työllisyyspalveluita on kehitettävä yksilöllisemmäksi, jotta jokainen saa niistä tarvitsemansa hyödyn. Palkkatuettuja työmahdollisuuksia tulee lisätä, jotta välivuotta viettävät nuoret voivat selkeyttää omia jatko-opinto- ja työllistymissuunnitelmiaan.

3.5 Sukupolvipolitiikka

Sukupolvien välisen tasa-arvon tulee toteutua yhteiskunnan päätöksenteossa ja työelämässä. Huoltosuhteen heikentyessä on pidettävä huoli siitä, että Suomi säilyy houkuttelevana ja kilpailukykyisenä asuinpaikkana nuorille.

Työeläkejärjestelmän perusta on säilytettävä kestävä ja sen kehittämisen lähtökohtana on oltava sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus. Eläkejärjestelmän rahoitusta on käsiteltävä

aina kokonaisuutena. Nuoret on otettava mukaan tekemään eläkeratkaisuja koskevia päätöksiä, jotta turvataan sukupolvien välisen ketjun ja oikeudenmukaisuuden jatkuminen sekä järjestelmän uskottavuus. Taitettu indeksi on säilytettävä. Kaikesta tehdystä työstä tulee karttua eläkettä.

3.6 Nuorten liikkumismahdollisuudet

17-vuotiaiden nuorten tulee voida hankkia B-luokan ajo-oikeus huoltajan luvalla. Nuorille kuljettajille ei tule asettaa muista kuljettajista poikkeavia rajoituksia ajamiseensa. Yhteiskunnan infrastruktuuri tulee suunnitella siten, että yksityisautoilun sijasta muut tavat liikkua yleistyvät. Kaupungeista ja taajamista on tehtävä kävelyä ja kevyttä liikennettä tukevia. Julkisin varoin tulee tukea kattavaa ja vähäpäästöistä joukkoliikennettä. Joukkoliikenteen käyttämisen tulee olla nuorelle kohtuuhintaista ja taloudellisesti kannattavaa. Paikallisliikenteen tulee olla maksutonta 25 ikävuoteen saakka.

3.7 Kestävä kehitys

Suomen ja Euroopan unionin tulee olla esimerkillisiä Yhdistyneiden kansakuntien kestävän kehityksen tavoitteiden toteuttamisessa ja kestävän kehityksen suunnitelma tulee ottaa kansallisen ja kansainvälisen päätöksenteon pohjaksi. Nuorilla on oltava mahdollisuus osallistua YK:n kestävään kehitykseen liittyviin kokouksiin. Kestävään kehitykseen liittyvää politiikkaa on tehtävä nuorten ja tulevien sukupolvien ehdoilla.

Ilmasto- ja ekokriisin hillitsemisen tulee olla päätöksenteon keskiössä. Nuorilla tulee olla täysivaltainen edustus esimerkiksi YK:n ja EU:n ilmastoon ja ympäristöön liittyvissä kokouksissa sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden takaamiseksi. Nuorten on pystyttävä osallistumaan ja vaikuttamaan myös Suomen ilmastopolitiikkaan yhdenvertaisesti muiden sukupolvien kanssa.

Ilmasto- ja ympäristökasvatuksen tulee olla osa opetussuunnitelmaa. Suomessa tulee opettaa kierto- ja jakamistalouteen pohjaavaa talousajattelua ja kulutuksen vähentämistä.

Suomen tulee olla edelläkävijä päästöjen vähentämisessä, luonnon hiilivarastojen suojelussa, hiilinielujen vahvistamisessa sekä fossiilivapaan energiantuotannon ja puhtaan teknologian kehittämisessä ja käyttöönotossa. Suomen tulee noudattaa Pariisin ilmastopimuksessa sovittuja ilmastotoimia ilmaston lämpenemisen pysäyttämiseksi 1,5 asteeseen. Päätöksenteon on oltava linjassa ilmastotavoitteiden saavuttamisen kanssa. Siirtymä hiilineutraaliin ja ekologisesti kestävään yhteiskuntaan on toteutettava sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla.